

TEMESI FERENC

„Állunk a mezőn, és hallgatunk. S ha ebben a szürke csöndben, ebben a szüntelen várásban megjő az eső hírnöke, a szél, áltató, fényes port vág arcunkba – az ősök porát.” És még mindig hallgatunk, hallgatjuk a kortárs magyar irodalom egyik legnagyobb mesélőjét, a Szótárirót, aki réges-régi anekdotákat őriz, de közben azt is tudja, hogy „elvesztettük kézen-közön, nagykanállal föl zabáltuk, amiért érdemes élni. De csitt: akinek van bátorsága szenvedni, annak legyen bátorsága szenvedni is. Két baj: elveszteni vágyunk tárgyát, a másik, örökre megtartani azt.”

Temesi Ferenc regényeiben, elbeszéléseiben és egyéb írásaiban e két baj együttesen van jelen; mert noha visszahelyezi jogaiba a történetet, s a megőrzött-megőrződött emlékek elbeszélhetők, továbbadhatók, azonban bármennyire kívánunk a világ szótára(i) lenni (akár csak a miénknek), kizárólag annak pótkötete lehetünk, „*afféle* értelmező típusú *kézikönyv*”, amely enciklopédikus teljességre nem tarthat számot. Hiszen egyfelől lehetetlen, mert befejezhetetlen vállalkozás, másfelől, az egyediségükből fakadóan, amúgy is különböző jelentéstartalmat tulajdonítunk a dolgoknak.

A *Por–Hid–Pest* regénytrilógia azonban éppen e megszorításokat vállalva készült. A hagyományokhoz visszanyúlva, azokat átmentve alkotta meg Temesi egyszerre város-, család- és nemzedékregényeit, amelyek több emberöltőnyi időn ívelnek át, s amelyekben a regénytechnika(k)nak köszönhetően egyszerre él s kerül egymással kapcsolatba több nemzedék. Temesi egy beszélgetésben elmondta, hogy az általa posztmodernnek tartott szerzők a provinciálisból, a helyi történetekből indultak el, azután megmerítkeztek a világ nagy kultúráiban, végül visszatértek oda, ahonnan elindultak – de már megváltozva, másképpen látva a helyi közeget. A helyi közeg nála Szeged és környéke, valamint Pest, s számára a világban tett utazgatások – leginkább az angol, amerikai, mexikói és kínai kultúrába – tették lehetővé az eltávolodást, hogy kívülről szemlélhesse saját provinciáját.

Temesi Ferenc 1949. november 30-án született Szegeden, tanulmányait is itt végezte. A nyelvek iránti fogékonysága korán megmutatkozott, általános iskolában orosz tagozatos volt, mellette németül

tanult, majd gimnáziumban francia tagozat, és angolnyelv-tanulás következett. Azóta a kínait is elsajátította. 1968 és 1974 között a JATE magyar–angol szakos hallgatója, közben 1971-ben a londoni egyetem ösztöndíjasa. Huszonhárom évesen súlyos autóbalesetet szenvedett, amelyben elvesztette szerelmét, Katit. Miután sikertelen öngyilkossági kísérletet követett el, menekülésszerűen elhagyta Szegedet és Budapestre költözött, ahol előbb az Egyetemi Könyvtárban, majd rövid ideig a Fiatal Művészek Klubjában – művészeti vezetőként – dolgozott. 1975-ben Móricz Zsigmond-ösztöndíjat kapott, azóta szabadfoglalkozású író, műfordító. A Művészeti Alap, a Magyar Írószövetség és a magyar PEN Club tagja. 1983-ban részt vett az amszterdami One World Poetry költészeti világfesztiválon, 1988-ban Kínában járt, valamint az Iowai Írói Program ösztöndíjasaként az Egyesült Államokban. 1991-ben a Mexikóban rendezett VI. Nemzetközi Írói Szimpozionon tartott előadásokat. Munkásságát Déry-jutalommal, József Attila-díjjal, Magvető-nívódíjjal, A Jövő Irodalmáért-díjjal, Nagy Lajos-díjjal, Év Könyve-jutalommal, A Magyar Köztársaság Érdemrendjének kiskeresztjével, Tekintet-, Pro Literatura- és Bertha Bulcsu-díjjal ismerték el, valamint a Magyar Művészeti Akadémia rendes tagjává választották (2003).

Első könyve 1977-ben jelent meg. *A látom, nekem kell lemennem* címet egy népmeséből vette, már ezzel is jelezve, hogy a szájhagyomány felől közelít az irodalomhoz, s a hagyománynak ezt az irányát aztán később is követte, felhasználta, sőt megújította vele a prózairodalmat. A neoavantgárd jegyeket is mutató szövegek egyike-másikába-, vagy inkább átkerült a *Por* című első regényébe, s ezért az első elbeszéléskötet amolyan előkészületnek is tartható. A regény ötlete már bizonyosan megvolt, hiszen a *Kutya* című novella alcíme szerint *cím-szó egy értelmezőszótárból*. Ezekben a szövegekben a Temesi-próza majd minden sajátossága megvan; a családi emlékezet által megőrzött történetek, (ál)kínai költő összes művei, nemzedéki szleng, graffitik, s mindeközben a kocsμάzások, a rokonok, barátok és ismerősök által belakott Szeged dokumentumértékű és szórakoztató megőrkítése. Megfigyelhető a kisformák remek alkalmazása, azok olykor bonyolult, különböző szövegtípusokkal kísérletező szerkesztettsége, ám mindenekelőtt a történet(mondás), a sztorizás igénye.

Bár az első kötete dicsérő kritikákat kapott– tehetségét elismerték a kritikusok –, a várt sikert nem hozta meg. „Mivel nem főttem elég-

gé gyorsan második könyvvel – mondja önéletrajzában –, kezdtek leírni a szakmában.”

A *Por* című szótárregényt 1983 és 1986 között készítette az író, ám az előkészületekkel együtt majdnem egy évtizedig tartott ez a munka. Szerelemből és halálból született, az autóbalesetben elvesztett, dibukká, az emberben továbbélő kedvessé lett Kati emléke volt a monumentális terjedelmű (1421 szerzői oldalas), kétkötetes mű megírásának indítéka. A két kötet (*A–K*, illetve *L–Zs*) külön, 1986/87-ben jelent meg, listavezető lett, ám a szakmai fogadtatása felemás volt, s a *Por*; valamint a szerző későbbi műveinek megítélése máig ambivalens. A kritikusok többsége nem tudott mit kezdeni a történetelvűséggel, súlytalannak érezték jobbra apolitikus jellege miatt, mert bár a 140 évet felölelő regény bővelkedik történelmi események, személyek megidézésében, a szerző ilyen jellegű elkötelezettsége sem itt, sem a trilógia más darabjaiban nem egyértelmű. Az ismertetések a regényszerkezetről beszéltek, míg a közönség, a szerző kegyelméből, „a bárhol elkezdhető és bármikor abba is hagyható”, a szórakoztató olvasmányosság kíváncsainak (is) megfelelő művet olvasta.

A szerkezetben (ezt a 2002-es harmadik, javított kiadás is megtartotta), a betűrendes fejezetekre, címszavas alfejezetekre osztott regény arányaiban számmisztikai szabályosság figyelhető meg. 666 (343+323) szócikk (mert osztható hárommal, ami a tökéletesség, kettővel, ami a másik ember, és eggyel, ami az Isten jegye), ugyanígy az egyes betűkhöz írt szócikkek száma tíz vagy annak többszöröse. 1833-tól 1973-ig 6 nemzedék életét rajzolja meg. Az életsorsok az

Temesi Ferenc
Fotó: L. Simon László

időbeli linearitás követelményeinek megfelelően rekonstruálva akár önálló történetek is lehetnének, azonban szándékosan szétszabdaltak, jóllehet a szerző (tovább)utalószókkal is segíti egyes történetek összefüggő, folyamatos olvashatóságát. Más szempontból négy regénytípus (város-, család-, nemzedék- és szerelmes regény) összeszövéséből áll a *Por*.

A főhős Szeles András, a Kispéter–Balogh–Stolz–Szeles család sarja, akiben a Szótáríróra ismerünk, és akinek életébe az ötvenes évektől a hetvenes évek elejéig pillanthatunk bele, a Tündér utcai gyermekévektől a Porlódról (Szegedről) való távozás során szenvedett autóbalesetig. A beatnemzedék korrajzát megszakítják az ősök életének mozzanatai, Szeged, a korántsem idillikus város hírességeinek vagy éppen csak sajátos alakjainak, nevezetes vagy hétköznapi eseményeinek történetei.

A szövegtípusok gazdagságára jellemző, hogy gyönyörű leírását adja az 1876-os tiszai árvíznek, Tömörkényhez és másokhoz hasonlóan irodalmi igénnyel használja a Szeged környéki ö-ző nyelvjárást, de a népköltészeti vagy dilettáns alkotások, kották, dalszövegek, tudományos munkák részletei, hivatalos és magánlevelek, újságcikkek stb. beemelése egyaránt jellemzi a szöveget. A *kritika* címszóban az első tudatosan posztmodern (az új kiadásban – talán ironikusan – posztmeridián, délutáni) műnek nevezi a *Port*, értve ezalatt a történetiség, a provincializmus újravállalását, visszanyúlva a premodern (premeridián, délelőtti) irodalmi hagyományokhoz.

Az 1989-ben megjelent 3. könyv az indulás egyfajta lezárásaként is felfogható. Az *Ópusz(taszer)* Egy című novellaciklus a *Látom, nekem kell lemennem* írásaiból való válogatás, a *Parlando* „portörténeti” jegyzeteket, rossz kritikákat tartalmaz; a regény megírásának történetét meséli el, vázlatokat kommentál, életének akkori mindennapjairól, utazásokról, beszélgetésekről, a kiadás körülményeiről vall. *P.S. I Love You* címmel – a szerzők nevét elferdítve – a bíráló kritikákat gyűjtötte egybe, ezekből jól látszik a *Por* fogadatása. Bár a *Porra* utal a *Vissza az irodalomba* című részben is a kötet elején, ezek az írások mégis inkább egy elbeszélésfüzér darabjainak tekinthetők. A neoavantgárd stílusjegyek is továbbélnek (*Néhány tanács kezdőknek és haladóknak*), de a később egyre inkább meghatározóvá váló esszéisztikus, publicisztika-jellegű írások megjelenése is megfigyelhető (*Mi a regény, Nincs búcsú John*).

A szívből jövő 3. könyvhöz hasonló szerkezetű, hiszen első könyvéből ide is átmént néhány novellát, valamint *Élet és irodalom* címmel

folyóirat-szerkesztőktől, idősebb és fiatalabb pályatársaktól kapott levelelt osztja meg az olvasóval. A publicisztikai jellegű írások, tárcák, kiállítás-megnyitók szövegei már hangsúlyosan vannak jelen, a Temesire jellemző mesélőkedv minden élethelyzetből sztorit hív elő, s a nyelvi humor megléte élvezhetővé is teszi a rövid írásokat.

A címadó írás viszont a későbbi regények előkészítése; egy a *Híd*-hoz és a *Pest*-hez hasonló, párhuzamos, kétszálú cselekmény (egy kutyatörténet a gazda és az állat szemszögéből), valamint a kínai írásjelek szimbólumszerű használata szintén előremutató tény.

A *Híd* a regénytrilógia második darabja (1993-ban az *Év Regénye*), amelynek szerkesztési elve a tarot jóskártya 78 lapjának véletlenszerű leosztására, valamint a kínai *Változások könyve* 64 kuájára épül. A két szál tehát külön szerkesztési elv szerint alakul, mindegyik a maga hőseit vezeti, hogy végül összefonódjon, ezt azonban tudatosan kimódolva, a meglepetés erejével teszi.

A regény az 1890-től 1980-ig tartó időszakot öleli fel, egyfelől a sokat utazó, amúgy tengődi (Tengőd a regényben Porlód környéki település, valójában Somogyban található) Tóth Pál történetében, aki a századfordulótól kezdve Magyarország minden fontosabb eseményének résztvevője volt, néha alakítója, de jobbára szenvedője, másfelől Zoltán Istvánban, aki a hetvenes évek Budapestjén élő, az Egyetemi Könyvtárban gyakornokoskodó huszonöt éves fiatalember. Tóth Pállal ellentétben nem találja helyét az életben, könyvek és álmok közé menekül, kocsmányások és képzeletbeli utazások töltik ki mindennapjait. A két szál közötti kapcsolatot a történetben az jelenti, hogy Zoltán István egy helytörténeti forrásanyag feldolgozását végzi, s közben rábukkan Tóth Pál életének dokumentumaira, amelyekkel szemben eleinte ellenszenvet érez, majd egyre inkább érdekelni kezdi a dolog, végül arra a felismerésre jut, hogy Tóth Pál az ő nagyapja volt, akit ő már nem láthatott. Zoltán István története valójában egy fejlődésregény, amelynek végkifejletét a Porlódra való hazatérés jelenti, amikor is édesanyja megerősíti sejtését Tóth Pál kilitéséről, sőt egy, az unokája számára írt levelet is átad, amelyben a nagyapa életbölcességét hagyományozza át rá.

Az 1996-ban megjelent *Pest* regénytechnikailag a *Por* és a *Híd* szintézise (mintegy önmagába visszatérő, keretes szerkezet konstruálódik, hiszen a *Pest* utolsó bekezdése a *Por* kezdő szócikke), a hat kötetre osztott mű a kínai hadművészet harminchat hadicselére épül. A szócikkek ezúttal egy porlódi pap, Hidi Kornél jegyzeteiből épít-

keznek, amelyeket Tengődi Zoltán, a Fiatal Művészek Klubjának titkára, elsőkönyves prózaíró olvas és kommentál, készülő regényéhez gyűjtve anyagot. Mindeközben a hetvenes évek értelmiségi nemzedéke és a diktatúra szereplői is megelevenednek, ám a különböző időszakok (és terek) ábrázolása közben kidomborodik a történetmondás, az anekdotázás igénye.

Tengődi Zoltán, de Szeles András, Zoltán István alakjaiban sem nehéz magára Temesi Ferencre ismernünk, Sneé Péter szerint „írói alkata annyira erős, hogy szinte kirekeszti a szerepjáték élvezetéből”. Ezt a régebbi írások (*A történet* című novella) átemelése, biográfiai adatok egyezése is megerősíti, sőt TZ-vel kapcsolatban meg is jegyzi: „első könyvének minden írása saját magáról szól”. Azonban a kritika véleménye szerint (amelyre Temesi Ferenc nem ad, Baránszky Jób Lászlót kivéve, aki Esterházy Péter mellett őt nevezte generációja legtehetségesebb prózaírójának) Temesi későbbi írásai meg a *Por*-hoz kapcsolódnak, jóllehet nem tematikailag, inkább csak a szerzői utalásokban, hivatkozásokban.

Egy 1921-ben New Orleansban lejátszott sakkparti lépéseire írta a *Királyáldozat* című regényét (2000), amely egy tizenhét éves gimnazista lány és egy negyvenéves író kapcsolatának története, ahol a sakkjátszmának megfelelően a világossal játszó amatőr, Villám Vera győz a sötét bábukat vezető profi, Tamási Gábor ellen a huszonharmadik lépésben. Az író *Híd* című regényén dolgozik, Bodor Béla szerint a királymetafora így akár az irodalmi alkotás játszmaként való értelmezését is jelentheti, de a sakk szimbolikájának metafizikai értelmezése sem kizárható. A napló- és levélregényben a két főszereplő különböző stílusjegyeket mutató szövegtípusai mellett (és persze a Tamási Gábor által írt regény, valamint a regényírás regényének textualitása mellett) még forgatókönyv (vagy inkább minidráma-bevétel), reklám- és dalszöveg is található. A valóságghű ábrázolás, az életszerűség, valamint a pszichologizálás azonban a hagyományos értelemben vett regényjellegét erősíti.

Az 1998-ban kiadott, *Hogyan nem találkoztam Allen Ginsberggel* című válogatott novelláskötet mellett Temesi filmforgatókönyveket (*Pejote; Tiszavirág*), *Arborétum* címmel egy színművet, sőt *Babonáskönyvet* is írt, amelyben európai, amerikai és ázsiai (elsősorban kínai) babonákkal foglalkozik, de a szegedi hiedelmeket is megjeleníti. A babonáról azt gondolja, hogy „bár időnként kordába szorítja a józan értelem és tanulás, sohasem lehet kiirtani az emberi természetből”.

Az éjféli utas és a *Gabo meg a halál* a Magyar Nemzet szombati mellékletében megjelent tárcanovellákat, tárcákat, publicisztikákat tartalmazza. A tárcanovella műfajában a regényekből ismert anekdotikus jelleg az, amit Temesi kihasznál, s talán egy újabb regény (amely, mint tudni lehet, a *Saját idő* munkacímet viseli) előkészületeit is szolgálják ezek a hétköznapi eseményekről tudósító vagy akár értekező, sőt politizáló hangvételű írások. Legalábbis erre enged következtetni, amikor ezt írja: „a huszonegyedik századi regény egyik lehetséges kiútja a részvétlenségből és közönyből az újságírói regény”.

Temesi Ferenc műveinek értékét általában a *Por*hoz mérik (sőt ő maga is ezt teszi), azonban a regénytrilógia egésze, valamint kisebb írásai is a mesterien bonyolult szerkesztettség mellett és ellenére szórakoztató olvashatóságukkal is méltán érdemesek a figyelemre. A próza- és művelődéstörténeti hagyományhoz való viszonya, a történetmondás igénye, ugyanakkor állandó kísérletező hajlama teszi őt a kortárs epika igazi mesélőjévé.

SZALAI ZSOLT